

РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ, ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

У статті розглядаються теоретичні засади, принципи й педагогічні умови розвитку навчальної самостійності, як складової професійної компетенції майбутніх економістів у процесі вивчення курсу української мови професійного спрямування у ВНЗ.

Ключові слова: компетенція, професійна компетентність, навчальна самостійність.

Актуальність дослідження визначається тим, що соціально-економічні, політичні перетворення в Україні спричинили підвищення вимог до системи професійної економічної освіти. Концепція модернізації української освіти вказує на необхідність підготовки висококваліфікованого фахівця у сфері економіки, здатного до ефективної роботи з певного профілю на рівні світових стандартів, соціально й професійно мобільного, готового до постійного професійного росту. Відтак, необхідно здійснити пошук нових методологічних підходів і забезпечити наповнення змісту вищої професійної освіти з урахуванням переходу на рівневу систему підготовки майбутнього професіонала в межах конкретного навчального предмета.

Зазначимо, що для успішної професійної діяльності в умовах ринкової економіки України економіст має бути добре поінформованим, професійно компетентним, уміти самостійно приймати рішення, гнучко реагувати на зміни в економіці. Він має володіти достатніми діловими навичками та вміннями, мати розвинуті професійні якості, що так необхідно при подоланні труднощів, визначенні та вирішенні основних проблем, пов'язаних зі становленням і розвитком фірми. Проте, аналіз практичної діяльності ВНЗ свідчить про недостатню увагу до питання формування самостійності як якості студентів й основи для надбання професійної компетентності.

Мета дослідження – визначити, теоретично обґрунтувати й перевірити на практиці педагогічні умови розвитку навчальної самостійності, як складової професійної компетенції майбутніх економістів, у процесі вивчення курсу української мови професійного спрямування.

Насамперед розглянемо поняття "компетенція", "компетентність" і "професійна компетенція". Так, Н.І. Алмазова визначає компетенцію як знання й уміння в певній сфері людської діяльності, а компетентність – це якісне використання компетенцій" [1: 22]. Інше визначення компетентності дав Н. Н. Нечаєв: "Досконале знання своєї справи, сутності виконуваної роботи, складних зв'язків, явищ і процесів, можливих способів і засобів досягнення поставленої мети [3: 4-5].

З погляду бізнес-практиків, професійні компетенції – це здатність суб'єкта професійної діяльності виконувати роботу відповідно до посадових вимог. Останні являють собою завдання й стандарти їхнього виконання, прийняті в організації або галузі. Ця думка відповідає позиції представників британської школи психології праці, які здебільшого в основному дотримуються функціонального підходу, відповідно до якого під професійними компетенціями розуміється здатність діяти згідно зі стандартами виконання роботи. Даний підхід сфокусований не на особистісних характеристиках, а на стандартах діяльності й заснований на описі завдань і очікуваних результатів [7].

У сфері розробки компетентнісного підходу до освіти, вихідними положеннями для розгляду навчальної самостійності майбутніх економістів, як основи їхньої компетентності, послужили ідеї В.І. Байденко, Е.Ф. Зеєра, І.О. Зимньої, Дж. Равена, В.В. Серікова, Ю.Г. Татура, Г. Халажа, В. Хутмаєра, А.В. Хуторського.

Питання формування різних аспектів самостійності знайшли відоб-раження в дослідженнях С.І. Архангельського, М.Г. Гарунова, Ш.І. Ганелініна, Є.Я. Голанта, Б.П. Йосипова, А. Маслоу, М.І. Махмутова, Г. Олпорта, К. Роджерса, Г.І. Щукіна. Питання, пов'язані з визначенням поняття "навчальна самостійність", розглядаються в роботах О.П. Болотнікової, Л.В. Денисової, Т.В. Лефтерової, С.Ю. Прохорової, Т.В. Хрустальнової, Г.А. Цукерман та ін. У сфері професійних інтересів Н.Н. Алексєєвої, Г.Г. Харисової, О.Н. Хаустова та інших перебуває мовна підготовка студентів економічного профілю.

Результати теоретичного аналізу розробки проблеми професійної компетентності фахівця у вітчизняній психології засвідчили, що *самостійність* є необхідною складовою професійної компетентності. Самостійність інтегрує в собі як активні, діяльні (активність, ініціативність, саморух і самодетермінація), так і гносеологічні, споглядальні (свідомість, рефлексивність, теоретичне мислення) характеристики компетентності. Тільки в нерозривній єдності активних і споглядальних компонентів самостійність є складовою професійною компетентністю [4: 8].

У психолого-педагогічній науці самостійність прийнято розглядати як властивість особистості, що характеризується двома факторами: 1) сукупністю засобів (знань, умінь і навичок), якими володіє суб'єкт; 2) ставлення особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення. Самостійність розглядається у двох взаємозалежних аспектах: як характеристика діяльності в конкретній ситуації і як риса особистості. Як характеристика діяльності в конкретній ситуації самостійність являє собою здатність досягати цілей діяльності без сторонньої допомоги.

Учені визначають наступні рівні розвитку самостійності як професійної компетентності фахівця:

1) *Дезінтегрована самостійність*. Студент, маючи окремі навички, формування яких передбачається навчальною програмою, не здатен застосовувати їх у рамках навчального процесу. У цьому випадку спостерігається розбіжність цілей суб'єкта з цілями навчального процесу.

2) *Сугестивна самостійність*. Застосування студентом засвоєного набору навичок механічно підлягає цілям навчального процесу.

3) *Інтегрована самостійність*. Студент активно застосовує навички, що формуються. При цьому саме формування навичок усвідомлюється ним як самоцінна мета.

Розвиток самостійності мислення й діяльності в процесі навчання у ВНЗ є основною умовою й механізмом подальшої професійної самоосвіти й особистісного саморозвитку. Для формування самостійності необхідна спеціальна організація навчальної діяльності, що сприяє залученню студента до самостійного добування і освоєння знань, вироблення в них здатності й потреби діяти незалежно [5: 15-16].

Ознаками самостійності студента є: уміння планувати, приймати рішення й обґрунтовувати його, обирати раціональні методи діяльності, працювати з літературою, проявляти творчу активність, систематично контролювати хід і результати виконання роботи, корегувати й удосконалювати її. Рівень самостійності студента вимірюється отриманим результатом у практичній діяльності, тобто здатністю досягати запланованого результату без сторонньої допомоги, співвіднесеного з його свідомою зацікавленістю й пізнавальними можливостями на даний момент [4: 14].

На підставі викладеного, можна визначити наступні особливості навчально-виховної діяльності у ВНЗ для формування навчальної самостійності студентів у процесі вивчення курсу української мови професійного спрямування для студентів економічних спеціальностей:

- *теоретичні* (наявність високого рівня знань і вмінь самостійної роботи студентів (далі СРС), позитивне ставлення до змісту самостійної навчальної діяльності, готовність до її здійснення, глибокі пізнання досліджуваної дисципліни);

- *змістові* (володіння діями з відбору змісту навчальної діяльності, визначення її способів і видів у процесі вивчення курсу української мови професійного спрямування, здатність до системного аналізу, володіння культурою мислення);

- *практичні* (володіння розвиненими вміннями застосовувати на практиці отримані знання про самостійну навчальну діяльність, здатність самостійно й ефективно вирішувати проблеми в галузі професійної діяльності, прагнення до творчої самореалізації, постійного професійного росту).

У нашому дослідженні формування навчальної самостійності майбутніх економістів у процесі вивчення курсу української мови професійного спрямування розглянуто з погляду системного підходу, що припускає всебічний, комплексний розгляд досліджуваного об'єкта як сукупності багатьох елементів; компетентнісного підходу, що забезпечує якісно новий результат освіти – формування компетентного фахівця, розвиток особистісних і професійно важливих якостей; особистісно-діяльнісного підходу, що враховує взаємозв'язок діяльності й розвитку особистості й що дозволяє орієнтувати цілісний освітньо-виховний процес на особистість як мету, суб'єкт, результат і основний критерій його ефективності.

Відповідно до цих підходів розроблена теоретична модель формування навчальної самостійності майбутніх економістів у процесі вивчення курсу української мови професійного спрямування. Модель включає: цілі освітньо-виховного процесу (основна мета: формування навчальної самостійності студентів як основи їхньої компетентності, часткові цілі: навчальні, виховні, розвивальні), завдання (навчальні, виховні, розвивальні). Розробляючи модель, ми взяли за основу модель запропоновану Г.М. Парніковою [6], зокрема вона визначає наступні принципи (цілісності, системності, свідомості, активності, практико-орієнтованій спрямованості, діяльності), які були нами конкретизовані в наступних функціях:

- *мотиваційна* (пошук спільної мотивації до сумісної діяльності різних суб'єктів процесу формування навчальної самостійності майбутніх економістів, стимулювання спонукань до співробітництва, прояву самостійності, активізація творчості, ініціативи);

- *діагностична* (визначення потенціалу освітньо-виховного процесу у ВНЗ, моніторинг якості застосовуваних змісту, форм і методів самостійної роботи студента, фіксація рівнів сформованості навчальної самостійності студентів);

- *організаторська* (висування цілей, добір способів їхнього досягнення (змісту, видів, форм, методів, засобів), планування, визначення етапів роботи, об'єднання суб'єктів процесу формування навчальної самостійності майбутніх економістів і створення умов для її розвитку);

- *навчальна* (формування готовності, здатності й потреби на практиці застосовувати знання і вміння самостійної навчальної діяльності практико-орієнтованої спрямованості за допомогою української лексики фахової спрямованості);

- *виховна* (використання потенціалу самостійної роботи студентів за допомогою української мови професійного спрямування у ВНЗ для виховання цілісної особистості студента, розвитку особистісних і професійно важливих якостей майбутнього економіста);

- *розвивальна* (створення умов для самовизначення, самореалізації, розвитку потреби в професійному самовдосконаленні);

- *оцінювально-результативна* (відстеження якості й самооцінка власної особистості студентом результатів здійснення самостійної діяльності, корекція способів досягнення навчальних цілей, оцінка рівнів сформованості досліджуваного процесу).

При моделюванні нами визначені педагогічні умови (реалізація системного, компетентнісного й особистісно-діяльнісного підходів до організації освітньо-виховного процесу в період навчання у виші; створення комплексної системи вивчення української мови професійного спрямування; використання педагогічної технології з урахуванням специфічних особливостей діяльності майбутніх економістів у період навчання, можливостей ВНЗ, розвиненості їхніх особистісних і професійно важливих якостей), виділення етапів формування навчальної самостійності майбутніх економістів у ході вивчення курсу української мови професійного спрямування (організаційно-підготовчий, процесуальний, результативний), форми й методи педагогічної діяльності.

Ефективність розвитку самостійності як якості особистості й основи компетентності студентів визначається кінцевим результатом – сформованістю їхньої навчальної самостійності. У теоретичній моделі формування навчальної самостійності майбутніх економістів у процесі вивчення курсу української мови професійного спрямування представлені три рівні її сформованості: репродуктивний (низький), продуктивний (середній), продуктивно-творчий (високий).

Для оцінки рівнів сформованості навчальної самостійності студентів нами були обрані критерії: активність особистості, усвідомлення значущості самостійної навчальної діяльності, ступінь самостійності. За допомогою даних критеріїв ми визначили наступні показники продуктивно-творчого (високого) рівня: когнітивний (глибокі знання про способи й прийоми самостійної навчальної діяльності й розвинені уміння застосовувати їх на практиці за допомогою активного вживання української лексики професійного спрямування); емоційно-вольовий (тривале стійке позитивне ставлення до виконання самостійної навчальної діяльності, пізнавальна активність, наявність вольових зусиль в ознайомленні зі змістом самостійної діяльності); змістовий (самостійні дії з відбору змісту навчальної діяльності, визначення її способів і видів без допомоги викладача, виконання завдань без керівництва педагога); оцінювально-рефлексивний (адекватна самооцінка особистісних можливостей, самоконтроль і саморегуляція поведінки в ході аудиторної й позааудиторної роботи з вивчення курсу української мови професійного спрямування).

Підводячи підсумки формувального етапу експерименту, відзначимо, що в порівнянні з результатами діагностики, проведеної до початку дослідно-експериментальної роботи, значно зменшилася кількість студентів, що мають низький рівень сформованості навчальної самостійності (було 63,25 %, стало – 9,45%), відбулася позитивна динаміка росту середнього й високого рівнів її сформованості (37,7% і 52,85%, відповідно) (див. таблицю).

Таблиця

Дані про рівні сформованості навчальної самостійності майбутніх економістів у процесі вивчення курсу української мови професійного спрямування (в %)

Рівні сформованості	Репродуктивний рівень (низький)	Продуктивний рівень (середній)	Творчо-продуктивний рівень (високий)
До експерименту	63,25 %	25,45 %	11,3 %
Після експерименту	9,45 %	37,7 %	52,85 %

За підсумками проведеного формувального етапу експерименту студенти експериментальних груп відрізнялися розвиненими вміннями застосовувати на практиці отримані знання в процесі самостійної навчальної діяльності, тривалим стійким позитивним ставленням до її виконання, збільшився запас фахової лексики студентів. Майбутні економісти демонстрували самостійні дії під час відбору змісту навчальної діяльності. Для учасників педагогічного експерименту були характерні творча активність, самостійне виконання завдань без допомоги педагога. Вони показали яскраво виражену готовність до співробітництва, повне, усвідомлене осмислення змісту самостійної навчальної діяльності й розвинену адекватну самооцінку її результатів.

Таким чином, педагогічний експеримент підтвердив визначальну роль створених педагогічних умов з розвитку навчальної самостійності студентів як якості особистості й основи їхньої професійної компетентності. Отже, значного підвищення рівня сформованості навчальної самостійності за когнітивним, емоційно-вольовим, змістовним, оцінювально-рефлексивним компонентам домоглися ті студенти, які зуміли розвинути в собі готовність і здатність до самостійної навчальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И.А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. – 2004. – с 155.
2. Эльконин Б.Д. Понятие компетентности с позиции развивающего обучения / Эльконин Б.Д. // Современные подходы к компетентностно-ориентированному образованию. – Красноярск, 2002. – С. 22.
3. Нечаев Н.Н., Резницкая Г.И. Формирование коммуникативной компетенции как условие становления профессионального сознания специалиста / Н.Н. Нечаев, Г.И. Резницкая // Вестник УРАО. – 2002. – № 1. – С. 3 – 21.
4. Осницкий А.К. Проблемы исследования субъектной активности / А.К. Осницкий // Вопросы психологии. 1996. – №1. – С. 5-19.
5. Парникова Г.М. Практико-ориентированная направленность образовательного процесса на формирование учебной самостоятельности будущих экономистов в ходе обучения иностранному языку / Г.М. Парникова // Высшее образование сегодня. – 2009. – № 7. – С. 70-72.
6. Парникова Г.М. Формирование учебной самостоятельности будущих экономистов в процессе обучения иностранному языку в условиях перехода на уровневое ВПО / Г.М. Парникова // Инновационные направления в образовании: материалы междунар. науч.-практ. конф.: в 4 ч. / под науч. ред. А.С. Белкина; [под общ. ред.: Т.А. Сутыриной, Н.И. Мазурчук]. – Екатеринбург, 2009. – Ч.3. – С. 12-59.
7. Профессиональные компетенции / Электронный ресурс : [режим доступа] : http://www.smart-edu.com/index.php?option=com_content&view=article&id=701&Itemid=525.

Подано до редакції 29.08.11